

Ezüstkalászos gazdaképzés az 1940-es években

© Szóró Ilona

Könyvtárellátó Nonprofit Kft., Budapest

szoroi@t-online.hu

A két világháború közötti időszakban nagy jelentőséget kapott a törpebirtokos és kiscgazda réteg gazdasági képzésének kérdése. A szakmai ismeretek bővítése, az új növény és állatfajták meghonosítása, a korszerűbb eszközök és módszerek alkalmazása, a hatékonyabb gazdaságszervezés, birtokigazgatás nemcsak a mezőgazdasági kistermelésből élő egy millió családnak az egzisztenciáját tehetősebbé, hanem az egész magyar gazdaság jövedelemtermelő képessége szempontjából komoly szerepe volt. A gazdatársadalom szakmai ismereteinek szélesítésére kezdetben különböző témájú tájékoztató előadásokat, illetve egy-egy gazdasági terület újdonságait részletesebben is tárgyaló előadás-sorozatokat szerveztek. Nyilvánvalóvá vált azonban, hogy szükség lenne az eseti tájékoztatóknál egy szervezettebb, kidolgozott tematikájú, komplexebb tudást nyújtó tanfolyam jellegű képzésre is. Így született meg az 1920-as évek végén az Ezüstkálászos gazdaképzés gondolata (Szávai, 1994:142-144).

A trianoni Magyarországon a gazdasági statisztikák szerint mintegy 461 800 kisbirtokos és 684 900 törpebirtokos élt. Ennek a széles rétegnek a gazdasági ismeretekkel, szaktudással történő ellátása sajátos képzési formákat igényelt. A gazdasági iskolák által meghirdetett 2 éves képzésekre, köztük az Aranykalászos gazdatanfolyamra, amely középfokú gazdasági szakképzettséget biztosított, elsősorban a nagyobb birtokokon gazdálkodó, az uradalmakban vezető szerepet betöltő vagy különböző gazdasági testületekben szakmai pozíciót ellátó személyek jelentkeztek. A családi gazdaságot fenntartó kiscgazdák és törpebirtokosok ilyen hosszú iskolai leköötöttséget nem tudtak vállalni. Ennek a rétegnek a számára a legelérhetőbb képzési formát a különböző kihelyezett téli tanfolyamok jelentették (Erdélyi, 1943:4-5).

Ezek sorából a képzés tartalmát, szakmai színvonalát és társadalmi elismertségét tekintve kiemelkedett a két-három hónapos, alapfokú gazdasági szakképzettséget nyújtó téli gazdasági tanfolyam, az Ezüstkálászos gazdaképzés. Ennek az oktatási formának értékét külön növelte, hogy nem csupán gazdasági témákkal foglalkozott, hanem az órák 25-30%-át az általános műveltséget és tájékozottságot bővítő közismereti tárgyak és praktikus gyakorlati tudnivalók töltötték ki. A tanfolyam sikeres teljesítése után a hallgatók végbizonyítványt kaptak, és jogosulttá váltak az *Ezüstkálászos Gazda* cím és a „kálászos” jelvény viselésére. A szakmai képzettség megszerzése általános elismerést, tiszteletet váltott ki a vidék paraszti társadalmában. Az Ezüstkálászos végzettséget igazoló okleveleket minden családban becses értéknek tekintették (Leléné Erdélyi, 1996:261-262).

A téli gazdasági tanfolyamok szervezése országosan 1928-ben kezdődött. Kezdetben ezeket a képzéseket is a gazdasági iskolák és a hivatalos szakmai testületek (Mezőgazdasági Kamara, Gazdasági Egyesület) folytatták. A városokban és nagyközségekben megrendezésre kerülő tanfolyamok azonban a falvak és a nagy kiterjedésű tanyavilág lakossága számára csak nehezen voltak elérhetőek. Ezért az 1930-as évek második felétől a helyi gazdatársadalom civil szervezetei, a gazdakörök és olvasóköri is mind nagyobb számban kapcsolódtak be az Ezüstkálászos képzés lebonyolításába, és az 1940-es évekre már ezek az egyesületek játszották a főszerepet.

A gazdakörök, olvasókörök által folytatott képzés jól igazodott a gazdálkodás munkarendjéhez. A foglalkozásokra elsősorban a téli hónapokban, a délutáni, esti órákban került sor. A helyi viszonyokat, gazdasági helyzetet és társadalmi szokásokat jól ismerő szakemberek részvétele, a közérthető előadásmód, a gazdaköri, olvasóköri épület otthonos közege az iskolapadhoz nem szokott parasztemberek számára is vonzóbbá, vállalhatóbbá tette ezt a képzési formát, mintha egy városi gazdasági szakiskolába kellett volna eljárániuk (Madácsy, 1948:53-54; Timaffy, 1945:5-6).

Az Ezüstkalászos képzés bevezetésének első évében, 1928-ban országosan még csak 12 tanfolyamra került sor. 1934/35-ben 40 helyen, 1938/39-ben 114 helyen, 1943/44 telén pedig már 439 helyen indult 2-3 hónapos téli gazdasági tanfolyam. Ezeken 1935-ben még csak 1582 fő, 1944-ben már 21 828 fő vett részt. A II. világháború után igyekeztek minél előbb újra beindítani a téli gazdasági képzést. A gazdasági ismeretek bővítését nemcsak az új viszonyok kialakulása, a termelés és értékesítés szerkezetének fokozatos átalakulása indokolta, hanem egy önállóvá váló új fiatal gazdanemzedék, illetve az 1945-ös földreform során földet kapott, korábban önálló gazdálkodást nem folytató újbirtokos réteg szakmai felkészítésének szükségessége, igénye is. A háborús károk és a nehéz megélhetési viszonyok ellenére 1945/46 fordulóján 130 helyen indult téli gazdasági tanfolyam. Két évvel később, 1947/48 telén országszerte már 700 helyen tartottak ilyen gazdaképző kurzusokat (Erdélyi, 1943:11).

A 150-160 órás elméleti képzést biztosító Ezüstkalászos gazdasági tanfolyam indítását minimum 30 fő hallgató előzetes jelentkezése, a szükséges képesítéssel rendelkező tanfolyamvezető felkérése és megfelelő oktatási helyiség biztosítása esetén kérhették a különböző szakmai testületek vagy civil egyesületek a Földművelésügyi Minisztériumtól. A képzés felügyeletét az FM X./3. ügyosztálya látta el. Az előadókat a képzést indító szervezet kérte fel. A tanfolyamok lebonyolításában általában közreműködtek a környék legjobban gazdálkodó, korábban már Arany- vagy Ezüstkalászos végzettséget szerzett birtokosai, a városi gazdasági szakiskolák tanárai, helyi közigazgatási tisztviselők, orvosok, állatorvosok, ügyvédek és tanítók. A felkért előadók oktatóként való alkalmazásához azonban meg kellett kérni a Földművelésügyi Minisztérium engedélyét is (Molnár-Kovács, 2011:140).

A tanfolyamok tematikáját és órakeretét a legfontosabb témakörök és a főbb arányok tekintetében központi előírások szabályozták, de a helyi szervezőknek és előadóknak mindig maradt bizonyos mozgásteret. Minden képzést legalább egy alkalommal hivatalból ellenőriztek a minisztérium kiküldött szakközegei, valamint az Iskolánkívüli Népművelés (1945 után Szabadművelődés) helyileg illetékes megbízottjai. A szükséges tankönyveket a Tankerületi Főigazgatóság biztosította. A tanfolyamok rendszerint december és március között kerültek lebonyolításra. A képzésen való részvétel a hallgatók számára heti 3-5 nap elfoglaltságot jelentett, általában este 6-7 órától 9-10 óráig (Baboss, 1948:333-335).

A téli gazdasági tanfolyamok szervezése és lebonyolítása komoly feladat elé állította a gazdaköröket, olvasóköröket. A költségek fedezéséhez általában kaptak valamennyi központi támogatást, de a szükséges pénz nagyobbik részét nekik maguknak kellett előteremteni. Gyakran elhúzódott a hivatalos engedélyezési procedúra, és emiatt késve érkeztek meg a tankönyvek. A helyi közigazgatás is sokszor ellentmondásosan viszonyult a civil szervezetek által folytatott gazdasági képzésekhez. A kulturális igazgatás általában igyekezett támogatni ezeket a kezdeményezéseket, az anyagi feltételekért felelős Közellátási Hivatalok viszont, különösen a háború alatt és közvetlen a háborút követő években, esetenként még a legegyszerűbb szükségletek, a fűtő- és világítóanyagok kiutalásával is sokáig késlekedtek (BML SZMF, 1947:126, 227).

1946 decemberében a kormányzat lépéseket tett a gazdasági és a közismereti képzés integrálására, és új, vegyes tematikájú tanfolyam-típus létrehozására. Ezt a képzést elsősorban a kevésbé iskolázott, frissen földhözjuttatottaknak szánták, illetve ilyen tanfolyamokat igyekeztek szervezni a kisebb településeken, ahol gazdasági, illetve közismereti képzésre külön-külön nem lett volna kellő számú jelentkező. Az új típusú tanfolyam kialakításakor az FM az Ezüstkalászos képzés korábbi tematikájába nagyobb arányban emelt be közismereti témákat. Minimum 90 óra továbbra is a gazdasági kérdésekkel foglalkozott, a maradék 60-70 órát fordíthatták az általános ismeretek és praktikus gyakorlati tudnivalók oktatására. A képzésnek ezt a blokkját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) felügyelte. Ezzel egyidőben a VKM is elrendelte, hogy a 150-160 órás közismereti tanfolyamok egy részénél a gazdasági tárgyak órakeretét az eredeti 30-ról 90 óra emeljék, így azok tanrendje is megegyezett az FM által meghirdetett integrált képzésével. Az ilyen típusú tanfolyamokból azonban csak megyénként 10-15 kurzust engedélyeztek. A tanfolyamok anyagi támogatását a két tárca közösen látta el. A vegyes tematikájú képzés *Szabadművelődési és magyar állami gazdasági tanfolyam* elnevezéssel került meghirdetésre, de az elméleti és gyakorlati képzés lezárultával ugyanúgy Ezüstkalászos bizonyítványt és címet adott ki, mint a hagyományos téli gazdasági tanfolyam (Dancs, 1988:234-235).

A tanfolyamok átlagos létszáma országosan 40-50 fő körül alakult. A lemorzsolódás mértéke még a nehéz, háborús körülmények között is csak 10-15% körül alakult. Újvidéken különböző gazdasági iskolák és társadalmi szervezetek 1944 elején 4 Ezüstkalászos gazdatanfolyamot indítottak. A képzéseket összesen 225 fő végezte el. Az április 1-jén végződő utolsó tanfolyamra eredetileg 65 fő jelentkezett, közülük 58 fő tett sikeres záróvizsgát. A hódmezővásárhelyi Rárósi Olvasókör 1947-es Ezüstkalászos tanfolyamára 50 fő iratkozott be. A következő évben Túrkevéren, az „Esőzsák” városrészben szervezett téli gazdasági képzésre 37 fő jelentkezett. A lemorzsolódás mértéke 1947-1948-tól megnövekedett. Ebben nagy szerepet játszottak a megváltozó politikai viszonyok, az egyéni gazdákra nehezedő egyre fokozottabb anyagi és politikai nyomás (Szabó, 1971:89; Simándi, 1943:42).

Az Ezüstkalászos tanfolyamokon a résztvevők többsége az önálló gazdálkodásra még csak felkészülő fiatalabb korosztályokhoz tartozott. A legtöbb helyen azonban a saját birtokkal rendelkező 40-50 éves emberek sem restelték, hogy jelentkezzenek a képzésre. Az átlagéletkort tekintve az 1930-as években megrendezett tanfolyamok hallgatóinak nagyobb része a 30-as, 40-es korosztályt képviselte. Az II. világháborút követően jelentős mértékben megemelkedett a 20-as éveikben járók aránya. A résztvevők életkori összetétele azonban nagymértékben függött a helyi társadalom összetételétől, az aktuális demográfiai és migrációs folyamatoktól. A szarvasi Középhalmi Magyar Olvasókör 1947 elején tartott Ezüstkalászos tanfolyamán 58 fő vett részt. Az átlagéletkor 32 év körül alakult: a hallgatók fele a 25 év alatti korosztályhoz tartozott, egyharmada viszont 40 év feletti volt (BML SZMF, 1947:126).

Bár az agrártársadalom hagyományos szokásainak megfelelően az önállóan gazdálkodók döntő többsége férfi volt, és így a gazdaképzésben is főként férfiak vettek részt, az Ezüstkalászos tanfolyamok nyitva álltak a nők előtt is. Az 1940-es évek elején a gazdasági képzésre jelentkezők között megemelkedett a nők aránya. Ez a későbbiekben is általában a hallgatóság 25-30%-át tette ki. A Mártély-Feketehalmi Olvasókör gazdasági kurzusán 1940/41 telén 24 fő vett részt, 8 nő és 16 férfi, 1944 elején a hódmezővásárhelyi Belsőerzsébeti Olvasókör Ezüstkalászos képzésének 78 hallgatója volt, 19 nő és 49 férfi. A szarvasi Középhalmi Magyar Olvasókör 1947 elején zajló képzése keretében 58 fő szerzett *Ezüstkalászos Gazda* címet, 14 nő és 44 férfi (BML SZMF, 1947:227; *Vásárhely Népe*, 1944. február 14.).

A hallgatóság társadalmi összetételére a legtöbb helyen az volt a jellemző, hogy inkább a régi gazdacsaládok tagjai iratkoztak be a tanfolyamokra, a frissen földhöz juttatott „újbirtokosokkal” viszont csak ritkábban lehetett találkozni. Számos esetben előfordult, hogy a képzést kifejezetten az újjgazdáknak hirdették meg, az 1945 utáni földosztáskor néhány hold földet kapott szegény embereknek azonban egyéb jövedelemforrásra is szükségük volt a megélhetéshez, így sem idejük, sem energiájuk nem maradt a szervezett képzésben való részvételhez. Mivel többségük korábban még nem rendelkezett saját birtokkal, talán az igény sem volt bennük olyan erős (*Független Újság*, 1946. március 13.).

A hagyományos téli gazdasági tanfolyam tematikája általában 95 órát szentelt a termelés fő ágazataira. A 40 óra növénytermesztés keretében főként a talajművelés, a trágyázás, a növényvédelem, a szemes termények, kapásnövények, ipari növények és takarmányfélék termelése kapott nagyobb hangsúlyt. A 10 óra kertészet elsősorban a helyileg kedvelt zöldség és gyümölcsfajták termesztésére koncentrált, és ahol volt szőlőművelés, ott ezzel is kiemelten foglalkoztak. Az állattenyésztés 45 órája a számosállat és baromfitartás, a méhészet és tejgazdaság, az állategészségügy kérdéseit tárgyalta. A tanfolyamok többségénél 35 órát fordítottak az üzemszervezéssel kapcsolatos ismeretekre (10 óra kisüzem berendezés, 10 óra szövetkezeti ismeretek, 10 óra gazdasági számolás, 5 óra a legújabb gazdasági szabályozás). A gazdasági blokkot 10 óra önképzőköri foglalkozás egészítette ki. A képzés során 20 órát fordítottak az egyéb tárgyra (10 óra irodalom és történelem, 4 óra népi kultúra, népdal, 3-3 óra egészségügyi és tűzrendészeti ismeretek) (Baboss, 1948:334; Szinkovich, 1969:11).

A II. világháború után bevezetett vegyes tematikájú *Szabadművelődési és magyar állami gazdasági tanfolyamok* esetében a növénytermesztés és kertészet általában 40 órával, az állattenyésztés 35 órával szerepelt. Az egyes témák konkrét óraszámára mindig ahhoz igazodott, hogy az adott település milyen adottságokkal rendelkezett, hogy helyileg mi volt a gazdaság kiemelt ágazata. A termeléssel kapcsolatos tantárgyakat üzemszervezési és gazdasági jogi ismeretek (10 óra), szövetkezeti ismeretek (10 óra), és gazdasági önképzőköri foglalkozások egészítették ki (5–10 óra). A közismereti tárgyak között, a történelem keretében (10 óra) a nemzeti hagyományok mellett, az aktuális közéleti viszonyok főbb sajátosságai is szóba kerültek. Az irodalom órák során (15 óra) a klasszikus és a népi irodalom jelentős alkotásainak bemutatásán kívül kitértek a szóbeli és írásbeli kifejezőképesség fejlesztésére is. A matematika (5-10 óra) az alpműveletek megerősítésén, begyakorlásán túl elsősorban a gazdaságban és a családi háztartásban előforduló feladatok megoldásához nyújtott segítséget. A természettudományokkal, a kémiával, fizikával foglalkozó órákon (10 óra) néhány alapvető általános ismeret mellett a mindennapi életben hasznosítható tudnivalókat közölték. Az egyes tanfolyamoknál külön megjelenő politikai ismeretek (5 óra) alapvetően az állampolgári jogok és kötelességek kérdéseit tárgyalták (Molnár-Kovács, 2011:136-138).

A szarvasi Középfalmi Magyar Olvasókör 1947 elején megrendezett 150 órás összevont szabadművelődési és gazdasági tanfolyama tematikájában a gazdasági ismeretekre 95 órát fordítottak: 30 óra növénytermesztés, 10 óra kertészet, 35 óra állattenyésztés, 10 óra üzemszervezés, 5 óra szövetkezeti ismeretek és 5 óra gazdasági önképzőköri foglalkozás. A tanterv többi részét 13 óra történelem, 12 óra irodalom, 15 óra természettudomány (5 óra számtan, 5 óra földrajz, 5 óra fizika, kémia), 5 óra népi kultúra (népdal, néptánc), 6 óra egészségügy és tűzrendészet és 4 óra politikai (közéleti) ismeret töltötte ki (BML SZMF, 1947:227).

A téli gazdasági tanfolyamok záróvizsgái mindig ünnepélyes keretek között zajlottak le, kiküldött hivatalos ellenőrök jelenlétében, a helyi közélet vezető

személyiségei és nagyobb számú érdeklődő közönség részvételével. A képzés lezárását rendszerint valamilyen nemzeti vagy vallási ünnepre időzítették (március 15., Húsvét), hogy ezzel is növeljék az esemény rangját. A vizsga két részből állt. Az elméleti záróvizsga zártkörű volt, azon csak a hallgatók és a megbízott vizsgabizottság volt jelen. Ezt követően került sor a tanfolyam keretében működő önképzőkör díszközgyűlésére és műsoros rendezvényére. Ezen már minden meghívott vendég és az érdeklődő közönség is részt vehetett. Egy-egy központi szervezésű, vagy nagyobb hallgatói létszámú tanfolyam záróvizsgáira a községházán vagy a városházán került sor, a település egész nyilvánossága előtt. A végzett hallgatókat kisebb ajándékokkal jutalmazták, melyek a közigazgatási vezetés, illetve a helyi társadalmi, gazdasági egyesületek adományaiból származtak (CSML SZMF, 1948:72, 141).

A Mátyáshalmi Olvasókör 1944 elején tartott Ezüstkalászos tanfolyama záró rendezvényén jelen volt az FM által kiküldött vizsgabiztos, egy miniszteri titkár, Csongrád vármegye főispánja, a kerület országgyűlési képviselője, a város polgármestere, a kormánypárt megyei elnöke, a járási főjegyző, a Gazdasági Egyesület elnöke, a Gazdák Hitelszövetkezetének vezetője, a tisztiorvos, az egyesület ügyeit intéző ügyvéd, a helyi tanító. A vizsga részeként a hallgatók a saját termelvényeikből ún. „fogyasztható” kiállítást állítottak össze, amit a bizottság szintén értékelt. A jelenlévők az önképzőköri díszközgyűlés keretében meghallgattak 2 szakmai előadást, néhány verset és népdalt. A vizsga után a résztvevők és vendégek közös ebéden vettek részt (*Vásárhely Népe* 1944. február 28.).

Az Ezüstkalászos tanfolyamok elméleti képzésének befejezése után úgynevezett gyakorlati félév következett. Április és szeptember között a tanfolyam vezetése, oktatói és hallgatói végigjárták a környék Ezüstkalászos gazdáinak a birtokát, és megbeszéltek a szerzett tapasztalatokat. Az Ezüstkalászos gazdák bizonyos időközönként szakmai délutánokat szerveztek, ami a tapasztalatcserét és az önképzést szolgálta. A gazdaképzés az agrárvidékeken társadalmi jelentőségű és széles érdeklődéssel kísért ügynek számított. A helyi sajtó részletesen beszámolt a tanfolyamok indulásáról, és a záróvizsgák lebonyolításáról. Gyakran közölte az összes végzős névsorát, és részletesen tudósított a záróünnepségről. Az Ezüstkalászos gazdák nemcsak a helyi gazdasági és társadalmi életben játszottak fontos szerepet, hanem jelen voltak az országos szakmai szervezetekben is. A Magyar Parasztszövetség keretein belül 1942-ben külön „Kalászos” szakosztályt állítottak fel (Asztalos, 1943:12-13; Baják, 2001:179).

Az Ezüstkalászos gazdaképzés nagy jelentőséget kapott a kisbirtokkal rendelkező agrárnépesség szakmai ismereteinek és általános tájékozottságának bővítésében. A végzett gazdák megnövekvő közösségi presztízzsel rendelkeztek. Nagy arányban kerültek be különböző gazdasági eljárásai, tanácsadói szerepkörökbe, társadalmi egyesületek, ifjúsági szervezetek vezetőségébe. A tanfolyam elvégzése során szerzett gazdasági tudás és tapasztalatok egyéni hasznosításán túl a képzés fontos közösségépítő szerepet is játszott. A tanfolyamok szélesebb körben is komoly hatást gyakoroltak a helyi lakosságra, a korszerű gazdálkodás és a polgári társadalom mintáit közvetítették. A képzés megszervezése, a közreműködő civil szervezetek révén a helyi lakosság összefogásának közös eredménye volt.

Irodalomjegyzék

- ASZTALOS P. Kálmán, et al. (szerk.) (1943). Arany- és Ezüstkalászos gazdák könyve. Budapest: Közérdekű Könyvkiadó Vállalat.
- BABOSS István (1948). Ezüst- és Aranykalászos tanfolyamok. *Új Szántás*, 2 (6), 333-335.
- BAJÁK István (2001). Emlékek az olvasókör életéből. In Bárdos István: *Az Esztergombelvárosi Olvasókör és Gazdakör Egyesület története* (pp. 173-180). Esztergom: Press-G96.
- BML SZMF (1947). Békés Megyei Levéltár, Szabadművelődési Felügyelő ir. 126., 227. sz.
- CSML SZMF (1948). Csongrád Megyei Levéltár, Szabadművelődési Felügyelő ir. 72., 114. sz.
- DANCS Istvánné (szerk.) (1988). *Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez, 1945-1949*. Budapest: Kossuth.
- ERDÉLYI Tibor (1943). *Ezüstkalászos gazdáink képzése*. Budapest: Athenaeum.
- Független Újság*, 1946. március 13.
- LELÉNÉ ERDÉLYI Mária (1996). Társadalom, politika a két világháború között. In Juhász Antal (szerk.): *Mindszent története és népelete* (pp. 247-266). Mindszent: Mindszent város Önkormányzata.
- MADÁCSY László (szerk.) (1948). *Tiszamenti Kalendárium*. Szeged: Szeged Város Szabadművelődési Tanácsa.
- MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia (2011). Ezüstkalászos tanfolyamok Zala vármegyében. In Erdei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben*. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- SIMÁNDI Béla (1943). *A mai puszta*. Budapest: Pintér Ny.
- SZABÓ István (1971). A túrkevei Szabadművelődési tanács tevékenysége 1945–1948 között. In *Emlékkönyv* (pp. 87-96). Túrkeve: Túrkevei Múzeum.
- SZÁVAI Ferenc (1994). A magyarországi kalászos gazdamozgalom történetéről. In Fülöp Miklós, & Vonyó József (szerk.): *Történelmi tanulmányok Dél-Pannóniából* (pp. 142-150). Pécs: MTT Dél-dunántúli Csoportja; Pannon História Alapítvány
- SZINKOVICH Márta (1969): A szabadművelődési korszak Baranyában. In Szinkovich Márta (szerk.): *Baranyai helytörténetírás 1968* (pp. 1-34). Pécs: Baranya Megyei Levéltár.
- TIMAFFY László (1945). A magyar falu népművelődése. *Köznevelés*, 1 (11), 5-6.
- Vásárhely Népe*, 1944. február 14., február 28.